

ЗМІСТ

ПЕРЕДСЛІВ'Я	9
КНИГА 1. ЧАС ВІЙНИ І ТЕАТРУ	15
<i>Під сузір'ями Марса і Талії. Александер Фредро</i>	
КНИГА 2. ЧАС МАЛЯРСТВА, ЛІТЕРАТУРИ І ВІРИ	242
<i>Під омофором святого Луки. Софія Шептицька</i>	
КНИГА 3. ЧАС ВІРИ, ЧИНУ І МИСТЕЦТВА	476
<i>Sacrum et profanum. Митрополит Андрій Шептицький</i>	
ПОСЛІВ'Я	784
ВИБРАНА БІБЛІОГРАФІЯ	786

ПЕРЕДСЛІВ'Я

Історія Галичини нерозривно переплелася з долею родів графів Фредрів і Шептицьких. Галичина існувала понад сто літ як коронний край у складі Габсбурзької монархії, дещо видозмінюючись і трансформуючись. Після 1918 року вона перестала існувати на мапах історії. Край її юридичному буттю поклав розпад Габсбурзької монархії – однієї з імперій Європи й народження на руїнах Австро-Угорщини Західноукраїнської Народної Республіки та частини Другої Речі Посполитої. Навіть після війни цих двох держав, поразки першої з них, Галичина продовжувала жити у ментальних уявленнях як українців, так і поляків, євреїв, а досвід їхнього спільного життя в ній і надалі формував українсько-польські відносини у Східній Галичині. Ця територія називалася офіційно тоді Східною Малопольщею. У державницькій доктрині українців вона була Західною Україною – західною частиною розділеного між чотирма державами єдиного народу.

Ларрі Вулф назвав Галичину «рукотворним буттям», народженим після розподілів Речі Посполитої, «артефактом культури, винайденим у XVIII столітті, який на мить став чимось дуже натуральним, реальним у віці XIX-му, щоб остаточно зникнути і перемінитися у нереальний фантом у столітті XX-му. І все це сталося упродовж ста п'ятдесяти літ». На його переконання, Галичина «була винайденою, вигаданою, створеною, була штучною»¹.

Галичина своєю полікультурністю й багатомовністю була подібною до Вавилонської вежі. Генерал Юзеф Залуський писав у 1865 році до драматурга Александра Фредра про Галицький сейм: «...У нас у сеймі вживають різних мов: німецьку, польську, псевдо-руську – яка радше є московською, псевдо-гебрейську, *vulgo* єврейську, не обминаючи латинської, яка в актах колись уживалася, а дотепер ще цитовану...»².

¹ Larry Wolff, *Galicia Invented*, "Herito" 2015, No 21 (Quarterly), pp. 109–110.

² Barbara Lasocka, *Aleksander Fredro. Drogi Życia*, Warszawa: Errata 2001, s. 481.

Зрозуміло, що для кожного з народів, які населяли цю землю, – українців, поляків, австрійців, євреїв – Галичина є різним мітом і кожен із цих народів має різні місця пам'яті, які оточують цей міт неповторною аврою-оболонкою.

Галичина – це особливий часопростір, пройшовши крізь тунель якого витворився особливий тип українця-галичанина, що отримав у цій майстерні історії особливі грані його етноментальних характеристик, світобачення й світосприймання.

Й донині у різних частинах світу живе і єврейський міт Галичини, міт краю, яку залишили предки у пошуках землі обітованої, для віднайдення нових батьківщин. Міт польської шляхетської Галичини продовжує жити у комедіях Александра Фредра, а мітологічний світ австрійців, українців, поляків, євреїв – у творах Івана Франка, Леопольда фон Захер-Мазоха, Йозефа Рота, Юзефа Вітгліна.

Найупізнаванішою постаттю Галичини ХІХ віку для польської культурної пам'яті й сьогодні залишається творець комедій Александер Фредро. Однією з наймаркантніших постатей Галичини першої половини ХХ віку для української культурної пам'яті є внук графа Фредра, митрополит Андрей Шептицький.

Ця книжка – життєопис трьох знакомих постатей польської та української культур: драматурга Александра Фредра, його доньки, малярки й письменниці Софії Шептицької та митрополита Української греко-католицької Церкви Андрея Шептицького. З перспективи малярської метафорики ця біографія трьох поколінь на тлі історії Галичини не є витвором академічного малярства, що на ній реальні історичні чи мітологічні постаті застигли в якомусь зоряному часі, величній миті історії й виражають певні мітологічні чи історіософські ідеї або суспільно-політичні доктрини. Це радше полотно, написане в імпресіоністичному ключі, де визначальним є не статика застиглої миті історії, а рух і динаміка історичного часу, окреслені нанесенням великої кількості мазків на полотно, що творять об'ємний простір його наративної історії. Це – імпресіоністична картина, де переміна джерела світла оповіді змінює масштаби експресії зображення окремих реальних постатей, увиразнює рух ідей і зміну національних та ментальних уявлень на такій картині. Цей життєопис-триптих, поруч з усім, є спробою створити, як на картинах імпресіоністів, внутрішні незалежні джерела світла – залучаючи листи, спогади, літературні та малярські твори, які

мали б посилити динамічні ефекти людських радостей, страждань і почувань на тлі півторастолітньої макроісторії.

Якщо розглядати цю історію як родову сагу, то можна уявити цей рід як велике родове галицьке дерево, яке закорінене в історію часів короля Данила, з потужним стовбуром шляхетського тривання у Речі Посполитій. Минувшина трьох поколінь тут представлена як крона – історія окремої родини в часи народження і становлення двох модерних націй – польської та української – в Габсбурзькій монархії та Другій Речі Посполитій.

Граф Александер Фредро належав до тієї когорти галицької шляхти, яка під французькими і польськими прапорами й імперськими орлами Наполеона Бонапарта зі зброєю в руках боролася за відновлення Речі Посполитої, а потім, коли прийшов крах цих сподівань, працювала для культурного й економічного розвитку Галичини – провінції на окраїнах Габсбурзької монархії.

Комедії Фредра напрочуд *галицькі*. Однак вони закорінені не лише у галицький простір, у галицьку шляхетську традицію, а й у мольєрівські характери, шекспірівські пристрасті в малозначних подіях на фоні суспільно-політичного життя Галичини кінця XVIII – першої третини XIX віку. Ці драматичні твори є мистецьким відображенням тієї Галичини, яка виростає на залишках шляхетської Речі Посполитої й достосовується до віденського трибу життя й мислення, до народженого новими ментальними мапами існування у провінції Габсбурзької монархії.

Зі смертю Фредра остаточно зачинилися двері Просвітництва у польській драматургії. Його нарекли «батьком польської комедії», бо він створив неповторні взірці творів, у яких назавжди залишиться світ шляхетської галицької Атлантиди. Усі комедії Фредра, які виставлялися при його житті, окрім останньої «Dożywocie» («Довічне утримання»), творять особливий простір щасливої Аркадії – шляхетського світу Галичини, зануреного у панському дворіку. Цей дворик стає обмеженим простором, у якому можливим є просте людське щастя, леліання цінностей, які сформувалися упродовж десятків поколінь, які жили в ньому, плекаючи шляхетські цноти й культуру. «Довічне утримання» змінює часопростір Фредрівських комедій, стає особливим надламом шляхетського світу, зануреного у вимріяний світ колишньої Речі Посполитої, точніше б окреслити це, – у легенди життя галицької шляхти.

Власне цей шляхетський галицький простір є важливою межею, особливим кордоном, який розділяє етноментальні світи поляків та русинів / українців Східної Галичини. Саме цей поділ є найголовнішою причиною того, чому драматургія Александра Фредра, галицького автора, майже не знайшла свого відгуку в театральному, а беручи ширше, й культурному просторі українців Галичини. Супротивність цих двох етноментальних просторів, навіть подеколи й їхню ворожість, найяскравіше виразить Іван Франко у повісті «Основи суспільности».

Софія Фредро, майбутня графиня Шептицька, народилася й жила в добу, коли в європейському мистецтві (особливо після Весни народів, яка розтинає це століття по його екватору) починалися усе бурхливіші зміни, перехід від традиційного академічного малярства до народження нових мистецьких способів вираження світу, який знаменує імпресіонізм. Її смерть майже збігається із завершенням одного з етапів цих змін – із закінченням часів *Art Nouveau*. Ледь помітні вібрації цих перемін, хоч і означених ніби легкими мазками пензля маляр-імпресіоніста, однак можна відчутти в її малярській спадщині, віднайти в її листах, у спогадах про її сина, майбутнього Митрополита.

Особливістю її прозової спадщини є те, що вона творилася тільки для найближчого оточення й не була призначена для винесення на широкий загал.

Однією зі знакових постатей в українській історії ХХ століття є митрополит Андрей Шептицький. Йдеться не тільки про його суспільно-політичну, душпастирську діяльність. Він був великим меценатом української культури, малярем, знавцем світового мистецтва. За його кошти у Львові було створено Національний музей, якому Митрополит подарував свою багату мистецьку колекцію.

Рід батька Митрополита, який належав до одного із найстаріших шляхетських родів в Україні, відомий із часів Високого Середньовіччя. У ХVІІІ столітті кілька представників цього роду були єпископами львівськими та митрополитами київськими. Цей рід став фундатором неповторного бароково-рококового собору святого Юра у Львові. Наприкінці ХVІІІ століття цей рід окатоличився.

Митрополит Андрей Шептицький, повернувшись разом із братом – отцем Климентієм, до конфесійної традиції свого роду, модернізував Українську греко-католицьку Церкву, надав їй національного обличчя і за формою, і за внутрішнім змістом. Це дало змогу цій Церкві вижи-

ти у найскладніших історичних обставинах і в його часи, відродитися й тривати до сучасності.

Релігійну, політичну, культурологічну діяльність митрополита Андрея Шептицького варто розглядати на тлі його доби й біографії як цілісність – у контексті його доктрини про повернення Сходу до єдності з Апостольською столицею, очищення традицій української Церкви від привнесених у обрядовість і літургію латинських рис, повернення до візантійських джерел сакрального українського малярства, творення модерного сакрального мистецтва, яке б відображало як візантійські традиції, культурну звичаєвість Руси-України, так і їхні національно означені мистецькі, релігійно-духовні трансформації сучасності.

Меценатська діяльність митрополита Шептицького поширювалася й на будівництво сакральних споруд, освітню діяльність у Галичині, й у різних країнах Європи та Америки, на підтримку багатьох мистців.

У його культурній доктрині сформульовано було переконання, що основами будь-якої культури є «людська праця, наука, мистецтво й багато подібного». Але на першому місці, найважливішим патерном культури було: «шанувати людське життя, людську свободу...»³. Тому сотні врятованих ним, його братом, отцем Климентієм Шептицьким, кліром Української греко-католицької Церкви, людських життів – це реалізація не словом, а ділом його доктрини життя-як-мистецтва, життя-як-Істини. Під час німецької окупації митрополит Шептицький урятував рабина Львова Кагане та його сім'ю, синів львівського рабина Левіна, сотні інших єврейських дітей, чоловіків і жінок, приречених на смерть у концтаборах і в газових камерах.

Митрополит Андрей Шептицький благословляв і чував над акцією рятування євреїв, які проводив чорний і білий клір Української греко-католицької Церкви. Але його так і не визнано Праведником народів світу. І це невизнання є виразом найвищої несправедливості й невдячності у сучасному світі.

У Давньому Римі існувала особлива форма покарання – *damnatio memoriae* або прокляття пам'яті – посмертне приречення на замовчування та забуття. Імена тих, кого було засуджено на *damnatio memoriae*, усували з документів, пам'ятників, а скульптури, горельєфи й барельє-

³ Митрополит Андрей Шептицький, *З філософії культури*, [у:] Idem, *Спільні пастирські послання 1899–1914 рр.*, Том IV, Львів: Артос 2013, с. 723.

єфи з їхніми зображеннями розбивали, будинки розвалювали, на малярстві їхні обличчя затирали. Подібне сталося на довгі роки й із пам'яттю про рід Фредрів-Шептицьких.

Родинна сага роду Фредрів-Шептицьких є спробою у скалках розбитого свічада історії, кожна із яких відбиває лише частинку неба минулих подій, побачити час і людей, помітити зорі, під якими вони народилися і вирости, відчувати їхні тривоги, надії, миті кохання, любов до батьків і дітей, до рідної землі, передати їхнє релігійне світовідчуття й творчі інспірації, їхній пошук своєї конфесійної й національної самоідентифікації. Це спроба ніби зі смальтових кубиків і окрушин спогадів, листів, історичних джерел і художніх творів створити мозаїку буття однієї мистецької родини певного часу – в контексті історії Галичини кінця XVIII – першої половини XX віку.